SCHOLARS IMPACT

Quarterly

An International Multidisciplinary Multilingual Peer Reviewed Research Journal

ISSN 2394 - 7632
EISSN 2394 - 7640
Special Issue

Approved By UGC Journal No- 41129

IMPACT FACTOR - 5.98

UGC (CPE) Sponsored
One Day Interdisciplinary National Level Conference
on

"THE PRESENT SCENARIO OF INDIAN DEMOCRATIC SYSTEM : CHALLENGES AND OPPORTUNITIES"

16th February 2019

Volume-II, February 2019 (Special Issue)

स्थापना १९६१
म.शि.प्र. मंडळाचे
श्री शिवाजी महाविद्यालय, परभणी

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
University Grants Commission

✣ EDITOR IN CHIEF ✣

DR. M. RAGHIB DESHMUKH

✣ GUEST EDITOR ✣

DR. BALASAHEB JADHAV

www.scholarsimpact.com

: Organised by :

Department of Political Science
M.S.P. Mandal's
SHRI SHIVAJI COLLEGE, PARBHANI.
UGC - College with Potential for Excellence NAAC Accredited A+Grade (Third Cycle)
(Affiliated to : Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded)

Scanned with CamScanner

51.	दहशतवाद : लोकशाही समोरील आव्हान प्रा. ज्ञानेश्वर बनसोडे, डॉ. महादेव गव्हाणे	180 –181
52.	लोकशाही प्रक्रिया आणि भारतीय वास्तव डॉ. श्रीकांत देशमुख	182 –183
53.	भारतीय लोकशाही आणि संविधानिक मुल्य एक विश्लेषण डॉ. डोंगरे एल. बी.	184 –186
54.	भारत आणि दहशतवाद : समस्या, स्वरूप आणि उपाय डॉ. कल्पना माणिकराव कदम, दुगमवार शिरीश लक्ष्मणराव	187 –190
55.	भारतीय लोकशाही : संविधानीक मूल्य आणि वास्तव राहुल भागवत गायकवाड	191 –193
56.	लोकशाही एक राज्यपध्दती की मुल्यपध्दती ! प्रा. गीता सा. गिरवलकर शर्मा	194 –196
57.	भारतीय लोकशाही आणि मानवी हक्क प्रा. डॉ. आर. के. काळे	197 –200
58.	भारतीय लोकशाही आणि मानवी हक्क सहा. प्रा. इनकर विक्रम सोनाजी	201 –202
59.	भारतीय लोकशाहीचे ऐतिहासिक पुर्नविलोकन संतोष प्र. गुट्टे	203 –204
60.	सत्तेचे विकेंद्रीकरण आणि महिला सहभाग डॉ. माधव कदम	205 –206

Scanned with CamScanner

(57)

भारतीय लोकशाही आणि मानवी हक्क

प्रा. डॉ.आर.के. काळे
सहा.प्राध्यापक तथा विभाग प्रमुख
राज्यशास्त्र विभाग
बलभीम महाविद्यालय, बीड.

"मी जसा कोणाचा गुलाम होणार नाही, तसा मी कोणाचा स्वामीही होणार नाही, हीच माझी लोकशाही संकल्पना." – अब्राहम लिंकन.

प्रस्तावना :

20 वे शतक हे लोकशाहीचे सुवर्णयुग मानले जाते. कारण या शतकामध्ये दुसऱ्या महायुद्धानंतर निर्वसाहतीकरणाची प्रक्रिया अतिवेगाने होऊन साम्राज्यवादाचा अस्त झाला. आशिया आणि आफ्रिका खंडातील अनेक स्वतंत्र व सार्वभौम राष्ट्रांपैकी 70% पेक्षा जास्त देशांनी लोकशाही व्यवस्थेचा स्विकार केला आहे. जगातील सर्वात मोठे लोकशाही राष्ट्र म्हणुन भारताचा उल्लेख केला जातो. कारण शेकडो वर्षे सातत्याने परकिय अक्रमनातुन गुलामगिरीत खितपत पडलेल्या आपल्या देशाला बाहेर काढण्यासाठी प्रभावी मुल्य म्हणजे लोकशाही होय. लोकशाही म्हणजे आपल्या सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय जीवनाची उद्दिष्ट साध्य करण्यासाठीचा जीवन मार्ग आहे. लोकशाही (Democracy) ही स्वातंत्र्य, समता, बंधुत्व न्याय, सहिश्णुता अशा जीवन मुल्यांवर आधारित असणारी नैतिक संकल्पना आहे. या लोकशाही व्यवस्थेमध्ये निसर्गदत्त मानवी हक्कांची जोपासना तर होतेच परंतु या मानवी हक्कांची भारतीय संविधानाच्या माध्यमातुन संरक्षणाची व संवर्धनाची हमी देखिल घेतली जाते. संरक्षणाची व संवर्धनाची हमी देखिल घेतली जाते. प्रस्तुत शोधनिबंधामध्ये भारतीय लोकशाही आणि मानवी हक्क संकल्पनेचा वेध घेऊन लोकशाहीच्या भवितव्याचा संक्षिप्त आढावा संशोधक घेणार आहे.

मानवी हक्क संकल्पना आणि लोकशाही :

निसर्गतः मनुश्याला काही विशीष्ट अधिकार प्राप्त झालेले आहे. कारण मनुश्य जन्मतः स्वतंत्र आहे. काही हक्क त्यलाा जन्मल्यापासूनच मिळतात. प्रत्येकाचं जीवन सुजलाम् सुफलाम् व्हावे, प्रत्येकाला एक महत्वाचा टप्पा म्हणून मानवी हक्क संकल्पना उदयाला आली. दुसऱ्या महायुद्धानंतर मानवी हक्क संकल्पनेने राष्ट्र राज्याच्या सिमा ओलांडून विश्वपातळीवर हक्क विषयाला परिणाम मिळवून दिले. म्हणजे आज संबंध्ति राज्याची मान्यता असो व नसो व्यक्तीला जन्मताच काही हक्क प्राप्त होतात. ती व्यक्ती आपल्या मानवी हक्काच्या रक्षणाचा दावा राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय पातळीवर करू शकते. त्यामुळे मनवी हक्क महत्वाचे आहे. राष्ट्राराष्ट्रातील परस्पर संबंधाचा आधार मानवी अधिकारातूनच वृद्धीगत होतांना दिसतो. या बाबत प्रत्येक राष्ट्र संवेदनशील आहे. बहुतांश राष्ट्रामध्ये मानवी हक्काच्या संरक्षणासाठी घटनात्मक तरतुदी करण्यात आल्या आहेत. कारण आंतरराष्ट्रीय पातळीवर राष्ट्राचा दर्जा व त्याची प्रतिष्ठा त्या राष्ट्राने किती हक्क नागरिकांना दिले यावरून ठरते. म्हणून युनो सारख्या आंतरराष्ट्रीय संघटनेने मानवी हक्क प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्न केला. "दुसऱ्या महायुद्धापुर्वी राज्यप्रणीत हक्कांची संकलपना रूढ होती. हक्काच्या राज्यप्रणीत संकल्पनेत राज्यसंस्थेद्वारे मान्य केले जाणारे व राज्यसंस्थेच्या कार्यक्षेत्रातच उपलब्ध असणारे व्यक्तीचेदावे म्हणजे हक्क अशी धारणा होती."[(1)]

व्यक्ती हा समाजशील प्राणी आहे त्यामुहे त्याचे काही हक्क असतात. ज्या हक्कांचा व्यक्ती दावेदार ठरतो त्यास आपण मानवी हक्क म्हणतो. मानवाला समाजात प्रतिष्ठापुर्वक जीवन जगण्यासाठी काही हक्क उपलब्ध असतात. मानवी हक्कांचे स्वरूप हे बंदिस्त नसून ते वैश्विक म्हाजे व्यापक आहे. व्यक्ती–व्यक्तीमध्ये वंश, जात, धर्म, संस्कृती, भाशा आणि राष्ट्रीयता यांच्यामध्ये कोणताच भेदभाव न करता, व्यक्तीला आपल्या जीवीत, स्वातंत्र्य आणि प्रतिष्ठेचे रक्षण करण्यासाठी काही हक्क उपभोगता आले पाहिजेत. सर्व मानव हे समान आहे व जगातील सर्व मनुश्यांना काही मुलभुत गरजा आहे. त्या प्रत्येक व्यक्तीला प्रतिष्ठापुर्वक व सन्मानपुर्वक जीवन जगण्यासाठी पूर्ण कराव्या लागतात. या दोन तत्वांवर मानवी हक्कांची संकल्पना उभी आहे. मानवामध्ये वैचारिक शक्ती आढळते.

Scanned with CamScanner